

DUALISMUL AUSTRO-UNGAR

Ediția a II-a, revizuită și adăugită

ROLAND SCHULLER

DUALISMUL AUSTRO-UNGAR

Ediția a II-a, revizuită și adăugită

**EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2015**

Colecția ISTORIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Redactor: Gheorghe Iovan

Tehnoredactor: Ameluța Vișan

Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SCHULLER, ROLAND

Dualismul austro-ungar / Roland Schuller. - București : Editura Universitară, 2015

Conține bibliografie

ISBN 978-606-28-0383-4

94(436+439)

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062803834

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2015

Editura Universitară

Editor: Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE

comenzi@editurauniversitara.ro

O.P. 15, C.P. 35, București

www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

INTRODUCERE	9
CAPITOLUL I	
CONSIDERAȚII CRITICE ASUPRA ISTORIOGRAFIEI PROBLEMEI	13
1. Concepții și puncte de vedere față de problema națiunii și naționalității în Austro-Ungaria	21
Note	34
CAPITOLUL II	
SITUAȚIA POLITICĂ A EUROPEI ÎN PERIOADA ÎNCHEIERII DUALISMULUI	51
1. Poziția marilor puteri față de soluția dualismului austro-ungar	53
Note	63
CAPITOLUL III	
SITUAȚIA IMPERIULUI HABSBURGIC, A UNGARIEI ȘI A TRANSILVANIEI ÎN ANII PREMERGĂTORI DUALISMULUI	65
1. Politica statului habsburgic față de problema naționalităților la începutul guvernării liberale (1860-1861)	65
2. Revendicările popoarelor nemaghiare în partea transleitană a monarhiei habsburgice după publicarea Diplomei imperiale din oct. 1860	69
a. Conferința regnicolară de la Alba-Iulia	74

b. Patenta imperială din februarie 1861 și alte măsuri constituționale ale autorităților superioare habsburgice	77
3. Acțiunile politice românești în vederea convocării Dietei transilvane	80
a. Alegerile pentru Dieta transilvană	85
b. Lucrările Dietei de la Sibiu 1863-1864	88
4. Inițiativele politice ale nobilimii maghiare de a ajunge la o înțelegere cu Monarhia habsburgică	91
a. Schimbarea orientării în politica internă a Curții imperiale	91
5. Atitudinea păturii conducătoare românești ardeleni față de Dieta de la Cluj din 1865	94
a. Acțiunile de protest ale românilor ardeleni în perioada premergătoare dietei din Cluj	98
b. Lucrările Dietei de la Cluj	102
Note	106

CAPITOLUL IV

COMPROMISUL DUALIST DIN 1867	111
1. Activitatea parlamentară a deputaților romani din Ungaria și Banat în Dieta din Pesta până la proclamarea dualismului	111
a. Țelurile, organizarea și tendințele politice ale deputaților naționali	111
b. Sesiunea dietală 1865-1867	115
c. Noile alegeri pentru Dieta Ungariei	124
2. Activitatea politică a deputaților ardeleni în Dieta de încoronare de la Pesta (1867)	130
3. Dualismul austro-ungar	135
4. Pronunțiamntul de la Blaj	139
5. Presa românească - instrument al intereselor naționale și sociale ale poporului român	142
6. Încheierea lucrărilor Dietei de încoronare (1868)..	154
Note	164

CAPITOLUL V

LEGEA NAȚIONALITĂȚILOR ȘI LEGEA ELECTORALĂ ȘI APLICAREA LOR ÎN TRANSILVANIA	172
1. Politica națională a Guvernului din Pesta după instaurarea dualismului	172
2. Legea XLIV pentru egala îndreptățire a naționalităților	178
a. Considerații critice asupra legii naționalităților	182
3. Legea electorală (33/1874)	185
Note	192

CAPITOLUL VI

REAȚIA NAȚIONALITĂȚILOR ÎN GENERAL ȘI ÎN SPECIAL A ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA FAȚĂ DE DUALISM	196
1. Lupta împotriva dualismului austro-ungar	196
2. Crearea primelor partide naționale	199
3. Alegerile pentru Dieta Ungariei și activitatea politică și parlamentară a conducătorilor romani (1869-1872) ...	206
4. Poziția și reacția celorlalte naționalități din Transilvania față de dualism	212
5. Reacția opiniei publice europene referitoare la lupta românilor din monarhia dualistă, pentru libertate, dreptate și unitate națională	215
Note	226

ÎNCHEIERE	229
------------------------	------------

BIBLIOGRAFIE	233
---------------------------	------------

ANEXĂ	253
--------------------	------------

INTRODUCERE

Lucrarea de față își propune să analizeze lupta națiunilor oprimate pentru zădărnicierea compromisului dualist din 1867, încheiat între clasele dominante austriece și maghiare, prin care se impunea încorporarea Transilvaniei la Ungaria.

Tema lucrării constituie o problemă complexă, ce are în vedere reconstituirea obiectivă a procesului istoric de-a lungul unui întreg deceniu - al șaptelea din secolul al XIX-lea - urmărind integrarea acestei perioade în ansamblul fenomenelor politico-sociale din Transilvania, din Austro-Ungaria și din Europa.

Prezentând evenimentele premergătoare încheierii așa numitului „Ausgleich”, pornim de la ideea corelării mișcării naționale românești cu istoria politică a Imperiului habsburgic și cu mișcarea de eliberare națională și socială a celorlalte naționalități din monarhie, după instaurarea sistemului dualist.

Perioada „regimului liberal” (1860-1867) ce a precedat încheierea pactului dualist, a constituit, prin amploarea și profunzimea acțiunilor politice românești, o etapă marcantă din istoria modernă a Transilvaniei.

Frământările politice ale perioadei istorice tratate în lucrarea de față, îndeosebi satisfacerea revendicărilor din programele pașoptiste, trecerea de la absolutism la

liberalism, dezbaterile și hotărârile Dietei de la Sibiu din 1863-1864, participarea la lucrările Senatului din Viena, instituirea dualismului austro-ungar (1867), legile votate în Parlamentul maghiar și atitudinea naționalităților în general și în special a românilor din Transilvania față de dualism, au format prin geneza, desfășurarea și urmările lor, obiectul unor ample cercetări. Având ca izvoare istorice documente de arhivă, presa vremii, corespondența particulară și literatura de specialitate, prezenta lucrare urmărește o sinteză a evenimentelor politice și îndeosebi a celor legate de lupta pentru eliberarea națională a românilor. Politica de asuprire națională și de deznaționalizare a populației nemaghiare, practică de clasele dominante din Austro-Ungaria, a adus prejudicii atât românilor cât și celorlalte naționalități din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina, ceea ce a avut ca urmare ostilitatea crescândă a acestora față de statul dualist.

Existența unor interese comune în apărarea limbii materne și a altor valori naționale împotriva politicii de asimilare forțată, practică de cercurile guvernamentale din Pesta, a declanșat numeroase acțiuni de protest ale conducătorilor politici români, sârbi, sași și ruțeni. O contribuție remarcabilă în cadrul acestor acțiuni comune a avut în această perioadă națiunea română din Transilvania, care a luptat pentru afirmarea ei ca națiune distinctă, pentru libertate și pentru dreptul de a dispune ea însăși de soarta ei. Cauza unității naționale a fost demonstrată și apărată prin intermediul unor acțiuni

culturale și politice inițiate de intelectualii români de pe ambele versante ale Carpaților. Profunzimea și importanța acestor legături culturale și politice s-au remarcat în anii care au urmat Unirii Principatelor Române și apoi după cucerirea Independenței de stat a României. Dacă problema unității depline naționale a constituit o preocupare continuă, cucerirea independenței s-a impus ca o chestiune fundamentală. Urmărind lupta națiunii române din Transilvania pentru apărarea libertății, a culturii, a limbii materne și tendințele de unire cu România, am intenționat să aducem o contribuție istoriografiei problemei, asupra căreia s-au aplecat istoricii de ieri și continuă să se dedice cu pasiune și responsabilitate și istoricii de azi.

Istoriografia obiectivă demonstrează, astfel, justețea incontestabilă a luptei națiunilor pentru autonomia teritorial-administrativă și constituirea în entități proprii, în state naționale unitare și independente. În lupta lor pentru menținerea autonomiei teritoriilor românești și împiedicarea realizării compromisului dualist, fără îndoială că burghezia română, cu toate limitele sale a avut un rol de seamă, acționând în această perioadă frământată în sensul cerințelor obiective ale dezvoltării istorice. Acțiunile politice desfășurate pe diverse fronturi de intelectualitatea română - purtătoare de cuvânt a întregii națiuni române din această vreme - poartă o amprentă progresistă și democratică. Burghezia română era convinsă că sprijinul tuturor categoriilor sociale și strânsele relații cu celelalte națiuni asuprite, vor asigura

realizarea dezideratelor lor. În consecință, se poate spune că lupta comună la care au participat deopotrivă români, maghiari, germani și sârbi a contribuit la aprofundarea respectului reciproc, la înțelegerea necesității armonizării acțiunilor protestatare.

Tema abordată este atât de complexă în fapte și idei, încât istoricul rezistă cu greu tentației dimensionării fără opreliști a expunerii. Avem convingerea că o problematică atât de cuprinzătoare n-a putut fi epuizată în cadrul cercetării întreprinse aici, urmând ca lucrări ulterioare să elucideze noi aspecte ale unei etape istorice atât de frământate din viața poporului român.

Avem sentimentul că ne facem o datorie de onoare aducând mulțumiri, pe această cale, Academicianului prof. univ. Ștefan Pascu, care a avut amabilitatea de a ne arăta întreaga sollicitudine și generozitate, îndrumându-ne îndeaproape cu înalta sa competență științifică.

De asemenea, exprimăm gratitudinea noastră colectivului de cercetători al Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca, pentru materialul de cercetare pus la dispoziție. Recunoștința noastră se îndreaptă și spre persoanele de la arhivele, bibliotecile și institutele de cercetări istorice din România precum și din Budapesta, Viena și München, care ne-au ajutat în realizarea acestei lucrări.

CAPITOLUL I

CONSIDERAȚII CRITICE ASUPRA ISTORIOGRAFIEI PROBLEMEI

Perioada dualismului austro-ungar a constituit, din cauza diversității și complexității problematicii, o temă care, a preocupat neconținut pe istoricii străini și români. Interesul a numeroase generații de oameni de știință - istorici, juriști, economiști, experți militari - față de multiplele aspecte legate de destrămarea Monarhiei austro-ungare, își găsește justificarea în următoarele cauze principale:

- a) implicațiile geopolitice europene;
- b) necesitatea resimțită de o generație, care înlocuiește o alta, de a-și transmite punctul de vedere asupra evenimentelor istorice marcante;
- c) selectarea și prelucrarea noilor informații autentice; apărute ca urmare a extinderii și aprofundării cercetării;
- d) îmbogățirea înțelegerii reale a evenimentului respectiv.

Interesul manifestat față de Monarhia austro-ungară datează din anii imediat următori încheierii pactului dualist, la început fiind preocuparea exclusivă a unor oameni politici, juriști sau istorici străini, de formație

burgheză naționalistă, care adesea urmăreau intenționat influențarea negativă a interpretării faptelor istorice¹.

Paralel cu istoria altor evenimente europene, desăvârșirea unității Italiei, unificarea Germaniei sub egida Prusiei, constituirea celor două mari blocuri, Tripla Alianță și Tripla înțelegere, se observă un interes crescând față de împrejurările în care s-a proclamat dualismul austro-ungar. Apariția unei bogate literaturi istorice, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, concretizată în lucrări de un foarte variat conținut, a oferit politicienilor argumentele necesare pentru a fi utilizate în scopul intereselor lor. O valoare științifică reală prezintă, în acest context, lucrările care se ocupă de istoria Imperiului habsburgic în ultimele sale decenii de existență, din punctul de vedere al naționalităților oprimite, care își justificau lupta pentru libertate și autonomie². Personalități marcante românești - istorici, politicieni, ziariști, literați - au manifestat de asemenea interes față de frământările epocii, publicând numeroase studii, documente, monografii și lucrări de sinteză.

Pentru perioada la care ne referim în lucrarea de față, lucrările istorice ale lui George Barițiu impun atenția oricărui cercetător. Marele cărturar ardelean considera istoria o armă de luptă în combaterea dualismului și sprijinirea aspirațiilor social-naționale ale românilor din Transilvania, bazându-se în mare măsură pe dreptul istoric. Opera sa de bază, *Părți alese din istoria Transilvaniei* (ultimele două volume), constituie

o adevărată cronică, prin participarea activă a autorului la aproape toate evenimentele politice mai importante³. Lucrările și articolele scrise de George Barițiu impresionează prin bogăția de informații, obiectivitate, logică temeinică, maturitate politică - trăsături vizibile ce revin mereu ca un laitmotiv de-a lungul întregii sale opere istorice-sociologice⁴. Remarcabile sunt cercetările și studiile parțiale, scrise și publicate la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, consacrate evenimentelor, instituțiilor și personalităților, care au influențat și dominat scena social-politică românească⁵.

Numeroase date și largi extrase din documentele vremii conține lucrarea atât de utilizată a lui Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politico-naționale ale romanilor de sub coroana ungară*. Această operă monumentală (8 volume)⁶, cuprinde un bogat material documentar, ca: memorii, cuvântări politice rostite de deputații români în Dietele de la Sibiu și Pesta, documente politice ale vremii precum și multe aprecieri și constatări personale, parte din ele nu au corespuns însă întrutotul realității propriu-zise. Trebuie menționat faptul că Păcățian a reprodus articole publicate în „Telegraful român” ce reflecta opinia Mitropoliei din Sibiu, deci a episcopului Șaguna și într-o măsură mai restrânsă Șuluțiu, care între anii 1860-1864 au dominat mișcarea națională. Volumele lui Păcățian au suferit din această cauză numeroase suprimări de text din partea ierarhiei bisericești.

Nicolae Iorga a acordat o largă atenție istoriei românilor din Transilvania, prezentând acțiunile lor politice și culturale din secolul al XIX-lea și chiar începutul secolului al XX-lea⁷. Scrierile politicianului și istoricului N. Iorga, fiind animate de spiritul unității naționale, prezintă un tablou grăitor al perioadei, fără ca documentarea să depășească însă pe cea cunoscută din lucrările antecesorilor lui T.V. Păcățian, Ilarion Pușcariu și N. Popea.

După primul război mondial istoricii străini și români, ținând cont de schimbările importante survenite în structura Europei, au întreprins cercetări mai largi asupra acestei perioade, cu intenția de a scoate în evidență evenimentele sociale și politice, îndeosebi cele legate de lupta pentru independentă și libertate națională a națiunilor asuprite din monarhie.

Istoriografia din statele succesoriale⁸, a reușit pe calea unei cunoașteri veridice a trecutului să evalueze evenimentele și să stabilească conexiunile între ele, în așa fel încât să obțină o imagine a succesiunii de conflicte, care opuneau pe guvernați, guvernanților.

Istoriografia obiectivă a demonstrat astfel, justetea incontestabilă a luptei naționalităților pentru constituirea în unități proprii, în state independente suverane și naționale.

Preocupări științifice în ansamblul unei tematici mai largi, abordând aspectele culturale, economice și politice ale perioadei, s-au materializat în lucrări bogate în informații și date statistice, publicate și de alți istorici și cercetători români⁹.

Numeroase articole și studii consacrate Transilvaniei au apărut ca reacție de protest împotriva așa numitului „arbitraj” germano-italian (dictatul de la Viena, 30 august 1940). Dintre lucrările științifice publicate în această perioadă - făcând abstracție de caracterul lor de sinteze asupra istoriei Transilvaniei - se numără cele elaborate de Ștefan Pascu¹⁰ și Marina Lupaș-Vlasiu¹¹.

Între anii 1959-1962 a fost elaborată o nouă lucrare despre Transilvania, sub redacția lui Miron Constantinescu¹², care își propune „să facă o prezentare exactă, reală a faptelor și să descifreze sensul dezvoltării progresive a istoriei, având ca busolă sigură materialismul istoric”, deosebindu-se astfel - din punctul de vedere al concepției și al metodei de tratare - în mod radical de „istoriografia naționalistă română, maghiară sau germană anterioară, care au căutat să denatureze faptele și să falsifice adevărul istoric...”¹³, după cum afirmă redactorul în prefața acestei sinteze¹⁴. În această lucrare cititorul este confruntat în virtutea unor norme politico-conjuncturale cu o bogată informație de date economice, politice și culturale, analizându-se în mod deosebit anumite momente revoluționare precum și mișcări muncitorești.

Bazându-se pe noi documente de arhivă, același colectiv de istorici, care a elaborat anterior volumele *Din istoria Transilvaniei*, a întocmit o nouă sinteză, apărută cu ocazia sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România¹⁵. În lucrare apar pe prim plan

forțele sociale și grupările politice din Transilvania și din vechea Românie în lupta pentru emancipare națională și socială, mai ales în perioada Unirii de la 1918. În anul 1968 s-a publicat, cu prilejul sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România, lucrarea elaborată de Ștefan Pascu, consacrată Adunării de la Alba-Iulia de la 1 decembrie 1918¹⁶. Concepută într-o viziune nouă, autorul contribuie în mod concludent la sublinierea importanței evenimentului, punând în discuție numeroase aspecte ale luptei politice românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea. Istoriografia română s-a bucurat în ultimii 15 ani de apreciere internațională, prin abandonarea anumitor clișee și norme politico-conjuncturale, pășind pe calea unei interpretări adecvate a problemelor de bază ale istoriei României și în cadrul ei, a istoriei Transilvaniei.

Cercetarea obiectivă a evenimentelor istorice, care abordează lupta pentru drepturi naționale în contextul luptei naționalităților din Imperiul habsburgic, a devenit astfel după 1968 o preocupare sistematică a istoricilor români. Lucrările speciale, monografiile și studiile publicate de cercetători români, consacrate unor personalități importante ale mișcării naționale românești, instituțiilor culturale și organelor de presă din Transilvania, Viena și Pesta, evenimentelor istorice relevante care au dominat scena istorică în acea perioadă sau conduitei politice a naționalităților. Autorii acestor noi investigații istorice au realizat, bazându-se pe izvoare

de necontestat, contribuții valoroase istorice, oferind posibilitatea unei prezentări veridice a societății transilvănene în acea perioadă¹⁷. O contribuție importantă în cercetarea transformărilor social-economice, ce a urtat procesul de dezintegrare a Imperiului habsburgic, a constituit publicarea a numeroase lucrări științifice în Austria, Franța, Anglia, Italia, R. F. Germania, Statele Unite ale Americii¹⁸.

Astfel, istoricul austriac Hugo Hantsch afirmă în lucrarea sa *Die Geschichte Osterreichs*¹⁹, că dualismul din 1867 a avut ca urmare pentru Austria și Ungaria - cunoscute ca state multinaționale -, crearea unor statute fictive de state unitare, lăsând nerezolvată problema națională.

Jacques Droz, cunoscut istoric francez, a considerat istoria Austro-Ungariei din 1867 drept o istorie a revoluției naționalităților acestor două state multinaționale, care își reclamau drepturile istorice²⁰. Un alt francez, James Donnadiu, a calificat evenimentele ce au urmat compromisului dualist, drept consecință a rezistenței îndârjite a sârbilor, a românilor, a cehilor, a slovacilor, a italienilor, a slovenilor, a polonezilor și rutenilor împotriva dominației austriece și ungare²¹.

Pierre Renouvain a ajuns la concluzia că procesul de dezintegrare a dublei monarhii s-a datorat mișcărilor de emancipare a naționalităților care, după părerea sa „au avut o influență decisivă în prăbușirea Austro-Ungariei”²². Părerii similare sunt relevate de un alt istoric francez Charles Seignobos²³.

Renumitul istoric englez Hugh Seaton-Watson²⁴ a apreciat și relevat obiectiv starea revoluționară a națiunilor oprimate de Imperiul austro-ungar, ceea ce explică dezintegrarea din 1918.

Robert Kann arată în lucrarea *A history of the Habsburg Empire, 1526-1918* că, prevederile constituționale, au conferit Austriei și Ungariei denumirea de state unitare, nefiind admisă ideea unei forme politice federative, acordându-se astfel tuturor naționalităților drepturi egale²⁵ „Henry L. Roberts²⁶, Egon Heyman²⁷ și mulți alți istorici au împărtășit opinii similare în acest sens.

Interes științific prezintă și volumele apărute cu prilejul unor congrese și conferințe istorice internaționale, care conțin comunicările prezentate de participanți cât și discuțiile axate pe probleme de istorie sud-est europeană²⁸.

Un prodigios capitol istoriografie dedicat trecutului istoric al Transilvaniei între 1848-1918, îl reprezintă numeroasele cercetări, studii și culegeri de documente elaborate de renumiți profesori și cercetători în cadrul centrelor universitare și institutelor de cercetări istorice din R. S. România²⁹. Institutul de istorie și arheologie din Cluj s-a relevat în mod deosebit în ultimul deceniu, prin publicarea a numeroase monografii, culegeri de studii și de documente privind perioada mai sus amintită³⁰.

Aceste cercetări consacrate trecutului cultural-social-politic al populației Transilvaniei, Banatului și